

NOVINARI, PA RADNICI

Rasprave o dimenzijama krize u medijima nerijetko zaboravljaju jednu temeljnu dimenziju te krize - uvjete rada onih koji rade u tim medijima i njihova radnička prava

Katarina Jaklin

Mediji su u krizi. Novinarstvo je u krizi i profesionalni standardi struke su na vrlo niskim granama. Sloboda medija je ugrožena, a PR i oglašivačka industrija dominiraju novinarskim sadržajem. Čini se da je većina aktera u medijskom polju složna oko ovakvog definiranja stanja medija u Hrvatskoj danas, ali rasprave o dimenzijama krize u medijima nerijetko zaboravljaju jednu temeljnu dimenziju te krize – uvjete rada onih koji rade u tim medijima i njihova radnička prava. Ekonomska kriza također nije zaobišla medijski sektor. Prema statistikama Hrvatskog zavoda za zapošljavanje, u razdoblju od 2008. do 2015. godine 3604 novinara i novinarki ušlo je u evidenciju nezaposlenih. Da se radi o velikom porastu broja nezaposlenih novinara govori podatak da je 2008. zabilježeno samo 227 takvih ulazaka, a 5 godina kasnije, 2013. godine, rekordnih 747.¹ U istome se periodu broj zaposlenih u novinama prepolovio, a onih u časopisima i periodičkim publikacijama smanjio za 40 posto. Pad zaposlenosti u drugim medijskim djelatnostima (televiziji, radiju i u novinskim agencijama) bio je blaži, dok su internetski mediji u tom razdoblju zabilježili rast. No rast zaposlenosti u tom sektoru gotovo da prati rast poduzeća na principu 1:1 – broj zaposlenih narastao je s 40 na 248, a broj poduzeća sa 17 na 199² – i ako dinamika rasta bude jednaka, broj novozaposlenih u internetskim medijima neće moći zamijeniti broj izgubljenih radnih mjesta u tiskanim medijima. Ipak, pad broja zaposlenih u medijskom sektoru, u relativnom smislu, znatno je veći nego u drugim sektorima u Hrvatskoj što navodi na zaključak da takvo stanje nije rezultat samo ekonomske krize, već je ona poslužila kao katalizator procesima koj su se već odvijali. Privatizacije medija i sve veća raširenost Interneta zajedno sa strukturnim ograničenjima koja proizlaze iz veličine hrvatskog tržišta (broj potencijalnih kupaca i oglašivača) također su utjecali na pad profitne stope u medijskoj industriji, a tiskani mediji su tu najviše nastradali. Smanjenje PDV-a 2013. godine u korist vlasnika tiskanih medija nije doprinijelo ni očuvanju radnih mjesta u tom sektoru ni boljem položaju novinara.

Osim rastućeg broja nezaposlenih novinara i novinarki na stanje u hrvatskom novinarstvu ukazuju i podaci iz Ankete o iskustvima i stavovima medijskih radnika koju je 2014. provelo Ministarstvo kulture. 86 posto novinara smatra kako je u zadnjih 5 godina ojačao pritisak vlasnika medija te s njima povezanih poslovnih krugova, a 72 posto izražava isti stav vezano uz pritisak političkih elita. Da je prosječno radno vrijeme novinara poraslo, smatra 79 posto sudionika istraživanja, 60 posto novinara radi više od 40 sati tjedno, a samo 11 posto je za taj prekovremeni rad plaćen. Paralelno s rastom radnog vremena, većina (81 posto) smatra kako se vrijeme za prikupljanje informacija i pripremu priče smanjilo.³ Na simboličkoj razini o materijalnom statusu novinara podosta govori i nedavna inicijativa Hrvatskog novinarskog društva kojom pozivaju na solidarnost u obliku darivanja zimske odjeće i obuće jer se broj članova HND-a s prihodima ispod životnog minimuma ili bez ikakvih prihoda povećava. Svi ovi podaci prikazuju degradaciju profesionalnog i materijalnog statusa novinara i novinarki, a pad kvalitete javnog informiranja zapravo je logičan slijed događaja. Računica u kojoj (duplo) manji broj novinara radi više, dok istovremeno imaju manja primanja te manje vremena za obradu priče, ne može dovesti do boljeg novinarstva. U takvim okolnostima ne možemo krivnju za stanje u medijima prebaciti na manjak integriteta novinara niti se protiv toga boriti jačanjem profesionalnih standarda.

Ovaj tekst je nastao u sklopu projekta koji provodi Baza za radničku inicijativu i demokratizaciju s ciljem adresiranja problematičnih točaka u medijima iz perspektive rada – nesigurne uvjeta rada, rastući broj novinara i novinarki u nestandardnim oblicima zaposlenja⁴, kao i mogućnosti njihovog organiziranja u borbi za bolja socijalna i radnička prava te sigurnije zaposlenje.

NESIGURAN BROJ NESIGURNIH Novinari u nestandardnim oblicima zaposlenja nisu novina jer je tradicionalno u strukturi te profesije uvijek postojao određeni

broj *freelancera* ili slobodnih novinara. Ono što predstavlja novost je porast broja takvih radnika, kao i širenje prakse prikrivenih radnih odnosa u kojima se “stalnim” novinarima (svakodnevnne obaveze, rad u redakciji, radno vrijeme itd.) nude honorarni ugovori ili sustav RPO-a umjesto ugovora o radu. Za poslodavce postoji više prednosti takvog sustava “zapošljavanja” – manja izdavanja, fleksibilnija i lako otpustiva radna snaga te radna snaga bez radničkih prava i mogućnosti kolektivnog pregovaranja. Ipak, čini se da dostupni podaci o broju honoraraca u hrvatskom medijskom prostoru sugeriraju suprotan trend – da se njihov broj smanjio, a ne povećao. Od 2000 “slobodnih” novinara u 2002.⁵ do samo 506 njih koji su se u Popisu stanovništva 2011. izjasnili kao honorarci⁶. Radi se o udjelu od 13 posto u strukturi zaposlenih novinara te godine. Relativno nizak udio honorarca nas navodi na pretpostavku da medijska industrija odolijeva generalnim trendovima fleksibilizacije radnih odnosa i rasta nestandardnih oblika zapošljavanja te zapravo uspijeva smanjiti broj takvih radnika. No dvije su činjenice s kojima se moramo suočiti prilikom interpretacije takvih brojki. Prvo, broj radnika u nestandardnim oblicima zaposlenja poprilično varira zbog nesigurnosti i/ili kratkotrajnosti tog modela zapošljavanja što ga čini teško zahvatljivim u nekom vremenskom odsječku. Dodatno, privlačnost korištenja takvih ugovora za poslodavce nalazi se upravo u mogućnosti boljeg prilagodavanja tržišnim kretanjima, preciznije, prekida ugovora u slučaju potrebe rezanja troškova rada. Druga pretpostavka je da je kriza bila to “tržišno kretanje”, a prvi troškovi koji su se rezali bila su radna mjesta honoraraca i RPO-ovaca – onih bez ugovora o radu. Stoga se vjerojatnije objašnjenje smanjenja broja honoraraca nalazi u mogućnosti da su honorarci otpušteni, a ne prešli u sigurniji oblik radnog odnosa. Potkrepu ove teze nalazimo u podacima o zaposlenosti na radijima i televiziji koji pokazuju da se od početka krize broj honoraraca smanjivao u puno većem postotku od broja stalno zaposlenih.⁷

Potpuno drugačiju sliku o odnosu broja zaposlenih novinara i vanjskih suradnika daje istraživanje Rajka Naprte iz Odjela za papir, tisak i medije Sektora za industriju Hrvatske gospodarske komore koji je prikupio anketne

odgovore 628 od 780 kontaktiranih nakladnika tiskanih medija 2014. godine⁸. Iz tih je podataka vidljivo da anketirani mediji u radnom odnosu zapošljavaju 1151 novinara te uz to ostvaruju suradnju s 4205 novinara kao vanjskim suradnicima. Iako nam ovi brojevi ne govore ništa o točnom broju honoraraca ili prikrivenih radnih odnosa jer određeni broj vanjskih suradnika može surađivati s više medija što znači da su više puta uračunati u ovu brojku, oni nam govore kako svoj doprinos medijima, u ovom slučaju tiskanim medijima, daje velik broj novinara i novinarki koji nisu zaposleni u redakcijama tih medija i stoga su suočeni s nizom nedostataka u usporedbi sa svojim zaposlenim kolegama.

NEMOĆ POLOŽAJA HONORARACA Honorarci obično imaju nižu razinu prihoda od regularno zaposlenih. Budući da s izdavačem sklapaju ugovor na temelju Zakona o obveznim odnosima, ne podliježu pravima osiguranima Zakonom o radu. Ugovorna prava slobodnih novinara se u nizu slučajeva ne ostvaruju što je najčešće posljedica niske razine pregovaračke moći u odnosu na poslodavca. Sigurnost njihovog radnog mjesta je gotovo nepostojeća, kao i zaštite od otkaza i otpremnine u slučaju otkaza. Socijalna zaštita “slobodnih” novinara gotovo i ne postoji, a tamo gdje postoji najčešće je u puno manjem opsegu i manje povoljna nego što je slučaj sa zaposlenicima. Novinari koji rade na autorske ugovore u najlošijoj su poziciji i ne ostvaruju nikakva socijalna prava, osim ako nemaju dovoljno niske prihode (ispod 1.939,39 HRK mjesečno) pa mogu ostvariti prava na besplatno zdravstveno osiguranje kao nezaposlena osoba. Uz to, pritisak poslodavca na njih može biti puno veći zbog visokih individualnih troškova bilo kakvog “neposluha”. Isto vrijedi i za sudjelovanja u kolektivnim akcijama.

Zbog svoje nesigurne pozicije honorarci mogu dovesti do snižavanja cijene rada s obzirom na to da su svojom situacijom ponekad primorani pristajati na niske honorare, pogotovo u uvjetima visoke nezaposlenosti. Osim toga, njihovo prisustvo može se iskoristiti za discipliniranje radnika te kao prijetnja organizaciji kolektivnih akcija. U Hrvatskoj se takav slučaj dogodio 2009. prilikom štrajka

Računica u kojoj (duplo) manji broj novinara radi više, dok istovremeno imaju manja primanja te manje vremena za obradu priče, ne može dovesti do boljeg novinarstva. U takvim okolnostima ne možemo krivnju za stanje u medijima prebaciti na manjak integriteta novinara niti se protiv toga boriti jačanjem profesionalnih standarda

Priprema jednog od prvih brojeva Slobodne Dalmacije poslije Drugog svjetskog rata

novinara *Večernjeg lista* kada je tijekom 26-dnevnog štrajka novinara, list nastavio izlaziti zbog honorarnih suradnika koji su funkcionirali kao štrajkolomci. No jednostavno osuđivanje honoraraca kao štrajkolomaca nije produktivno s obzirom da ti radnici nemaju ni pravo na štrajk jer nisu zaštićeni ugovorom o radu. Zbog toga su organiziranje honoraraca i njihova sindikalna "zaštita", pitanja koja se ne tiču isključivo njih kao interesne skupine, već svih novinara.

MOGUĆNOSTI ORGANIZIRANJA NOVINARA U Hrvatskoj su novinari dominantno organizirani u dvije organizacije koje bi mogle imati dovoljno jaku infrastrukturu koja bi im omogućila borbu za prava i interese nesigurno zaposlenih novinara. Jedna je Hrvatsko novinarsko društvo koje okuplja oko 2 500 članova, a druga je Sindikat novinara Hrvatske koji unutar sebe ima organizirano oko 2200 novinara. U HND-u od 2500 članova kao slobodne novinare vode oko 515 njih, od kojih, prema procjeni predsjednika HND-a, velika većina nije izabrala honorarni rad svojevoljno. Osim toga HND ima Ogranak slobodnih novinara koji okuplja određeni broj takvih radnika i radnica (233). No, kako je HND strukovna udruga koja je usmjerena na profesionalne interese, etičnost i osiguravanje slobode javnog izražavanja, njihov spektar djelovanja ograničen je na, riječima njihovog predsjednika, "javno apeliranje, lobiranje u Ministarstvima kulture i financija te Saboru za izmjene zakona i propisa. HND je zato i osnovao Sindikat novinara Hrvatske početkom 90-ih godina prošlog stoljeća"⁹. Drugačije rečeno, iako je HND zbog sve goreg materijalnog položaja novinara i srozavanja njihovih socijalnih i radnih prava bio prisiljen baviti se i tim aspektom problema, on zapravo nema mehanizme kojima bi mogao štiti taj dio novinarskih prava – njihova radnička prava.

Institucija koja te mehanizme posjeduje jest sindikat, a ti su instrumenti kolektivni ugovori i štrajk. Sindikat novinara Hrvatske trenutno organizira oko 40 posto novinara. Najviše članova je iz velikih redakcija tiskanih medija te HRT-a i Hine.¹⁰ Najmanje je pak članova među honoraracima i RPO-vcima, ali i vjerojatno u malim redakcijama i portalima, s obzirom na činjenicu da je stupanj sindikalne organiziranosti u malim poduzećima gotovo nikakav. Budući da je prisutnost sindikalnog organiziranja među najranjivijim skupinama radnika uvijek najniža, pri čemu novinarstvo nije iznimka, u studiji Međunarodne organizacije rada o kolektivnom pregovaranju za nestandardno zaposlene radnike¹¹ izdvojene su dobre prakse za prevladavanje tog problema. Jedan od mogućih sindikalnih mehanizama jest posredna zaštita honoraraca proširivanjem prava i obaveza iz kolektivnih ugovora na nečlanove. Drugi je pregovaranje izvan radnog mjesta – odnosno skok na sektorsku razinu pregovaranja. Oba mehanizma omogućuju zahvaćanje (pogotovo u kombinaciji) honoraraca koji najčešće nisu sindikalno organizirani i koji nemaju tako čvrste veze s radnim mjestom ili sa samo jednim radnim mjestom. Treći mehanizam je tzv. "tailored bargaining" – pregovaranje za

specifične potrebe i interese određenog dijela radništva, u ovom slučaju honoraraca. Analiza dostupnih kolektivnih ugovora za novinare i medijske radnike¹² pokazuje kako je takva praksa još relativno nepostojeća kod nas. Rijetki primjeri odnose se na odredbe u kojima se onemogućuje primjena instituta probnog rada i pripravničkog staža na radnike koji su prethodno surađivali s poslodavcem putem ugovora o djelu/suradnji. Te odredbe prisutne su u dva kolektivna ugovora od osam analiziranih. U dva se daje prednost prilikom zapošljavanja novinarima s kojima poslodavac već ima sklopljen ugovor o suradnji, a u jednom kolektivnom ugovoru postoji odredba o vezivanju rokova za isplatu honorara uz isplatu plaća. Budući da analiza dostupnih kolektivnih ugovora za novinare i medijske radnike pokazuje kako je "tailored bargaining" prisutan u vrlo malom broju kolektivnih ugovora (a unutar njih u vrlo suženom opsegu), a u Hrvatskoj nije potpisan nacionalni kolektivni ugovor za tu granu djelatnosti, možemo zaključiti da trenutno stanje nije dobar polazišni okvir za osiguravanje temeljnih prava onih s najnižim stupnjem pregovaračke moći.

Mogućnost dizajniranja boljeg kolektivnog ugovora kako bi se potpunije obuhvatila i poboljšala prava raznih tipova honoraraca vidljiva je iz prijedloga Nacionalnog kolektivnog ugovora za novinare i medijske djelatnike. U ovom slučaju to se odnosi na stalne honorarne suradnike¹³. Kao najbitnije točke treba izdvojiti postojanje prava na otkazne rokove, plaćeno bolovanje i godišnji odmor te pravo na štrajk. Također, stalnim honorarnim suradnicima daje se prednost prilikom zapošljavanja, izjednačuju se honorari i plaće kod istovjetnog obima rada, primjenjuju se odredbe kolektivnog ugovora o dodatnim materijalnim pravima, kao i odredbe o odmorima i dopustima zaposlenih. Obaveza je poslodavca da nakon određenog vremena provedenog u radu putem ugovora o djelu, radniku ponudi angažman putem ugovora o radu.

Naravno, prilikom zagovaranja jačanja prava honorarnih suradnika možemo se naći u zamci da zapravo pokušavamo normalizirati prikrivene radne odnose što sindikate može dovesti u nezgodnu poziciju balansiranja između te dvije opcije. No, u suprotnoj situaciji honorarci mogu biti ti koji priječe sindikalno djelovanje i narušavaju opću razinu radničkih prava, kao što se dogodilo u već spomenutom slučaju štrajka u *Večernjem listu*. Posljedica toga je neproduktivan sukob između onih sa stalnim zaposlenjem i onih u puno nesigurnijim uvjetima, sukob koji podriva solidarnost i zajedničku akciju. Upravo je zbog toga važno okrenuti se načinima na koji sindikati mogu izboriti za neka bazična prava honoraraca, makar to bila privremena mjera.

Iako "regulacija" prekrivenih radnih odnosa, odnosno njihovo prevođenje u sigurnije radne odnose treba biti dugoročni cilj, bez snažnog i organiziranog radničkog otpora nemoguće je oduprijeti se trendovima fleksibilizacije radnih odnosa uopće, pa tako i u sferi medijske proizvodnje. Stoga je sindikalno djelovanje koje smjera biti uspješno

primorano raditi na osiguravanju bazičnih radnih i socijalnih prava i tih radnika te iskoristiti mogućnosti kolektivnog ugovora koje na to mogu utjecati. Tekst prijedloga Nacionalnog kolektivnog ugovora govori kako su i sindikati svjesni toga, no potrebno je stvoriti situaciju u kojoj je potpisivanje takvog ugovora ostvariva opcija. Bez obzira što nacionalni kolektivni ugovor za novinare i medijske radnike već dugo nije na pregovaračkom stolu, još se svako toliko spominje nedostatak socijalnog dijaloga ili "predugo čekanje na nacionalni kolektivni ugovor"¹⁴, kada se govori o glavnim problemima u hrvatskom novinarstvu, pogotovo iz radničke perspektive. No čekanjem se on neće dogoditi. Kako bi se mogao stvoriti potencijal za djelovanje i nametnuti taj ugovor na pregovarački stol potrebno je imati sindikat sa širokom i dobro organiziranom bazom koja se spremna solidarizirati s onima koji nemaju "privilegiju" zaštićenosti ugovorom o radu. Osim toga sindikati moraju naći načina otvoriti se dijelu radništva koji im nije tradicionalno poznat te svoje "usluge" prilagoditi promijenjenim okolnostima. Tu se otvara mogućnost povratka povjerenja u sindikat i njegove mogućnosti da se izbori za radnička i socijalna prava svih novinara. Bez sigurnih materijalnih uvjeta samih novinara ne možemo razmišljati o drugačijim medijima i kvalitetnijem javnom informiranju. Borba za "slobodu medija" i kritičko novinarstvo koje radi u javnom interesu ne može ići bez borbe za bolja radnička prava onih koji u tim medijima rade i te vijesti proizvode. **E**

Ovaj tekst je nastao u sklopu projekta Baze za radničku inicijativu uz potporu Rosa Luxemburg Stiftung Southeast Europe.

Bilješke:

- 1 Izvor podataka: baza podataka Statistika on-line Hrvatskog zavoda za zapošljavanje (statistika.hzz.hr).
- 2 Izvor podataka: HR-STAT - Godišnji strukturno-poslovni pokazatelji poduzeća prema NKD-u 2007. (www.dzs.hr) Korišteni su podaci o brojevima plaćenih zaposlenika za djelatnosti J5813 - Izdavanje novina, J5814 - Izdavanje časopisa i periodičnih publikacija, J6010 - Emitiranje radijskog programa, J6020 - Emitiranje televizijskog programa, J612 - Internetski portali i J6391 - Djelatnosti novinskih agencija.
- 3 (2015). Nacionalni izvještaj o medijima. Radni materijal 1 - Rad u medijima. URL: ww.min-kulture.hr/userdocsimages/NAJNOVIJE%20NOVOSTI/Izvjestaj%20-%20Radni%20materijal%201%20%20Rad%20u%20medijima.pdf.
- 4 U ovom tekstu nestandardni oblici zaposlenja odnose se prvenstveno na rad preko honorarnih ugovora, RPO i ostale oblike "freelance" ili "slobodnog" rada. RPO sustav zapošljavanja dobio je ime po Registru poreznih obveznika u koji se novinari upisuju i na temelju toga obavljaju samostalnu djelatnost, iako se u velikom broju slučajeva radi se o prikrivenim radnim odnosima.
- 5 Nies, Gerd i Pedersini, Roberto (2003). *Slobodni novinari u europskoj medijskoj djelatnosti*. URL: http://www.snh.hr/dokumenti/hr/IFJ%20brosura_freelance%20journalists_FINAL%20DRAFT.doc.
- 6 Vidi pod 3.
- 7 Vidi pod 3.
- 8 Podaci iz neobjavljene prezentacije "Analiza stanja u regionalnim općinformativnim tiskovinama" Rajka Naprte.
- 9 Iz neobjavljenog intervjua s tajnikom i predsjednikom HND-a provedenog u sklopu BRID-ovog projekta.
- 10 Iz neobjavljenog intervjua s predsjednikom Sindikata novinara Hrvatske provedenog u sklopu BRID-ovog projekta.
- 11 Ebisui, Minawa (2012). Non-standard workers: good practices of social dialogue and collective bargaining. International Labour Office, Industrial and Employment Relations Department.
- 12 Radi se o kolektivnim ugovorima sklopljenima na razini pojedinih medijskih kuća u razdoblju od 2002. do 2014. godine - *Glas Slavonije*, Radio postaja Ogulin, *Večernji list*, Hrvatska izvještajna novinska agencija (HINA), *Slobodna Dalmacija*, *Karlovački tjednik*, *Jutarnji list* i Hrvatskoj radio televiziji (HRT). Svi pobrojani ugovori, osim ugovora za zaposlenike HRT-a, objavljeni su na stranicama Sindikata novinara Hrvatske.
- 13 Stalni honorarni suradnik definiran je kao radnik koji kontinuirano radi u prostorijama poslodavca u punom radnom vremenu ili s pola radnog vremena, a nema potpisan ugovor o radu s tim niti bilo kojim drugim poslodavcem, već poslove obavlja temeljem ugovora o djelu.
- 14 Vidi: <http://hnd.hr/hnd-i-snh-povodom-5-studenoga-europskog-dana-obrane-novinarstva>.